

Сандюк Л. О., Сулим О. В., Юшкевич Ю. С. До питання про особливості реалізації свободи в духовному просторі сучасного українського суспільства // Релігія, релігійність, філософія і гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний і інтернаціональний аспекти: зб. наукових праць / за заг. ред. д.філос.н .Журби М. А. – Рубіжне : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – С. 92-95.

До питання про особливості реалізації свободи в духовному просторі сучасного українського суспільства

Свобода як одна з провідних характеристик людського існування, як найважливіша морально-етична цінність має специфіку реалізації в аксіосфері кожного конкретного типу суспільства, демонструючи залежність і від національних особливостей. Джерелами цієї своєрідності слід вважати історичні умови, в яких знаходилась нація протягом всього часу свого існування, та її ментальні особливості. Зокрема, в європейському контексті цей феномен знаходить свій прояв у екзистенціалістському уявленні про свободу як хрест, який людина, внаслідок своєї приреченості, повинна нести. Таке ж саме сприйняття свободи відображене у філософській концепції Е. Фромма. Він вказує на страх людини перед свободою та прагнення через самозаперечення позбавитись її, виділяючи при цьому три механізми «втечі від свободи»: авторитаризм – відмову особистості від власної незалежності та сублімацію відповідальності; деструктивність – намагання зруйнувати прояви суспільного буття, по відношенню до яких відчувається власне безсилля; конформізм – втрату індивідуальності шляхом абсолютного підпорядкування соціуму [9].

На нашу думку, для визначення пріоритетних напрямків становлення української моральності – з метою попередження можливості її деструктивного розвитку та утримання від зазначених вище крайнощів – плідним видається порівняння західного та східного векторів реалізації свободи.

У традиційному східному соціумі свобода розглядається як цінність індивідуального буття, що відкриває можливість перемоги над внутрішньою природою, навіть відмови від власного «Я». Досягнення свободи тут можливе

через усвідомлення себе як органічної складової оточуючого світу, своєї єдності з ним, що обумовлює сприйняття зовнішньої необхідності як своєї власної. Найбільш істотним є те, що особистісна активність звернена тут не назовні, а всередину себе – на власне вдосконалення [10].

У сучасній же інноваційній цивілізації свобода, у першу чергу, розглядається в діяльнісному аспекті, в плані креативного ставлення до світу, як цінність суспільного буття. Таким чином, свобода як головна морально-аксіологічна домінанта західного світу виступає засобом вирішення проблеми взаємодії людини і світу; особисте «Я» при цьому набуває пріоритетного значення по відношенню до зовнішньої реальності і спрямовує власну активність на її перетворення [2, с.161-162].

Подолання такого «егоїстичного» ставлення до природного та соціального світів, що є наслідком поширення індивідуалізму, можливе шляхом усвідомлення того, що людина як суб'єкт вільного самоствердження має розглядати не лише себе, а й інших особистостей такими, які теж володіють цим правом. Більш того, найвищим проявом людської свободи у зв'язку з цим слід вважати саме здатність до самообмеження [8, с. 45]. Якраз завдяки цьому створюються сприятливі умови для досягнення головної мети, що має вирішальне значення у суспільних і моральних проектах сучасної комунікативної філософії – здійснення свободи всіх.

У цьому сенсі можна цілком погодитись з думкою А. Етціоні, який зазначав, що рух у напрямку ще більшої особистої свободи вже не можна розглядати як перспективний для сучасного суспільства. Тому для Заходу, Сполучених Штатів особливо, настав час переоцінки співвідношення колективістських та індивідуалістських цінностей. Він пропонує нову модифікацію «золотого правила моралі»: поважай і підтримуй моральний порядок у суспільстві, якщо хочеш, щоб суспільство поважало і підтримувало твою незалежність [7, с. 317].

Що ж стосується українського суспільства, то, позбавлене упродовж століть можливості справжнього духовного самовизначення, перебуваючи у

межах «лабіринту несвободи», українство сформувало занадто романтичне уявлення про свободу, що на практиці здатне трансформуватися у «безмежність» і, в кінцевому підсумку, привести до сваволі [8, с. 40].

На сучасному етапі розвитку української нації, у якої в найбільш складні історичні часи прокидається дух козацтва, рух у напрямку свободи проявляється як своєрідне «вільне падіння». Але слід наголосити на такій парадоксальній істині, згідно з якою суспільство, що рухається у напрямку не обмеженої нічим свободи, тобто сваволі, в кінцевому підсумку потрапляє в кардинально відмінний стан – повної несвободи.

Це питання доцільно розглянути крізь призму синергетики як прояв самоорганізаційних процесів переходу від одного типу масово поширених суспільних орієнтацій до іншого, від одної синергії до іншої [4;5;6].

У термінах синергетичного підходу величезне число ступенів свободи є складовими хаосу, а сутність здатності системи до самоорганізації розкривається через спонтанне виникнення порядку шляхом макровираження певних елементів хаосу, що є результатом відкритості системи. Перенесення цієї закономірності на рівень поведінки маси індивідуальних суб'єктів виражається в тому, «що хаотичні і неузгоджені, керовані лише індивідуальними інтересами вчинки людей стають все більш зумовленими» [1, с. 36], зовнішньо регламентованими – тобто несвободними.

Наше суспільство характеризується високим і наростаючим біфуркаційним потенціалом. У такій ситуації перед ним відкриваються декілька атрактивних станів, серед яких воно здатне «обрати» саме той шлях, до якого воно найбільш всього тяжіє і який, у свою чергу, визначить його подальший розвиток – принаймні до наступної історичної точки біфуркації. При цьому навіть незначне коливання соціальної системи, флуктуація в напрямку певної структури-атрактора проявиться у реалізації її інерційного руху в межах зони цього атрактора в напрямку того ідеального стану, до якого вона тяжіє. В якості одного з таких «ідеальних» станів-атракторів у сфері моралі українського соціуму можна розглядати повну реалізацію нічим не обмеженої свободи, яка

б, як вже зазначалось, стала руйнівною, тобто привела б до стану повної несвободи.

У той же час існує й інший аттрактор моральної еволюції українського соціуму, а саме – перехід до більшого ступеню впорядкованості та стійкості. На наш погляд, умовою досягнення такого більш диференційованого стану виступає ситуація, коли відповідальність передує свободі, що передбачає здатність окремих представників українського соціуму до самообмеження власної свободи заради свободи всіх інших. Особиста відповідальність має стати межею свободи кожного окремого індивіду, так би мовити «платою» за неї. Адже кожний вчинок моральної людини як вільної істоти водночас покладає на неї індивідуальну відповідальність, яку не можна нізвідки вивести, ні на кого перекласти. Більш того, як наголошує М. М. Бахтін, у людини немає алібі в бутті: вона не може не здійснювати вчинок, оскільки вже є включеною в буття; здійснюючи моральний вчинок, вона привносить зміни в це буття і тим самим бере на себе відповідальність за нього [3, с. 37].

Здатність нашого суспільства зробити вибір на користь здійснення такого стану-атрактора, що приведе соціальну систему до більш досконалого рівня впорядкованості, визначається рівнем моральності особистості – її адекватної моральної соціалізації. Вона виражається у засвоєнні українською молоддю морально-етичних цінностей, що є пріоритетними, виходять нині на перший план в аксіосфері моралі українського соціуму – цінності свободи, поєднаної з відповідальністю.

Література:

1. Александер Дж. Парадоксы гражданского общества / Дж. Александер // Социология: теория, методы, маркетинг. — 1999. — № 1. — С. 27-41.
2. Баева Л. В. Ценности изменяющегося мира: экзистенциальная аксиология истории: [монография] / Л. В. Баева. — Астрахань : Издательский дом «Астраханский университет», 2004. — 277 с.

3. Бахтин М. М. К философии поступка [Текст] / М. М. Бахтин // Собр. соч. в 7 т. — М. : Русские словари. — Т. 1. — 2003. — С. 7-68.
4. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма : возможности социальных интерпретаций / Л. Д. Бевзенко. — К. : Институт социологии НАН Украины, 2002. — 437 с.
5. Бранский В. П. Теоретические основания социальной синергетики / В. П. Бранский // Вопросы философии. — 2000. — № 4. — С. 112-129.
6. Князева Е. Н. Саморефлексивная синергетики / Е. Н. Князева // Вопросы философии. — 2001. — №10. — С. 99-113.
7. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология [Текст] / [под ред. В. Л. Иноземцева]. — М. : Academia, 1999. — 640 с.
8. Табачковський В. Г. «Лабіринти свободи» у вітчизняному марксистському та постмарксистському антропологізмі / В. Г. Табачковський // Людина в цивілізації ХХІ століття : проблема свободи / [В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий та ін.]. — К. : Наукова думка, 2005. — С. 34-48.
9. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм; [пер. с англ.]. — Мн. : Харвест, 2003. — 384 с.
10. Юшкевич Ю. С. Детерминанты переоценки морально-этических ценностей в современном обществе / Ю. С. Юшкевич // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. — 2014. — №2. — С. 72-76.